

Відгук

офіційного опонента,

доктора філологічних наук, професора Турган Ольги Дмитрівни

на дисертацію Цепкало Тетяни Олександрівни

«Міфологема місяця в українській поезії XX століття»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних

наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література

у спеціалізовану вчену раду Д 26.133.03

у Київському університеті імені Бориса Грінченка

Міфокритичні й міфопоетичні літературознавчі студії, що беруть свій початок від міфологічної школи XIX ст., стали одним із потужних і перспективних напрямів дослідження новітнього часу. В його основі лежить інтерпретація способів художньої реалізації міфу як універсальної дійсності, структурованої за людським світосприйняттям, у різних видах мистецтва й художній літературі зокрема. Для творчості модерністів межі XIX-XX ст. характерне явище неоміфологізму, вони створювали авторські міфи на інтертекстуальній основі, використовували й переосмислювали традиційні сюжети, мотиви й образи, моделювали особливу дійсність, яка набувала універсального значення. Цей напрям розвивався в літературах різних народів і став предметом гуманітаристичних досліджень. Реінкарнації і трансформації модерністичного дискурсу, різноманітність його напрямків й притаманна їм інтертекстуальність втягували в своє гравітайне поле й міфологічний текст місяця, що слугував матеріалом для вибудовування кожним митцем власної поетики і типологічних поетикальних рис української літератури означених десятиліть XX ст., яка утвердилася у світовому духовно-культурному просторі. Органічно інтегрований у текст поезій XX ст. лунарний образ формує самобутній у кожного з письменників культурно-історичний простір вірша.

Дисертація Цепкало Т.О. присвячена системному аналізу міфологеми місяця в українській поезії ХХ ст. Дослідниця запропонувала розглянути місце лунарного образу, його саморух і трансформацію в художній картині світу поетів цієї культурно-історичної епохи.

Важливим чинником актуальності й наукової вагомості дослідження є те, що її авторка віднаходить нові значимі аспекти й горизонти у з'ясуванні світоглядно-творчої специфіки представників раннього модернізму з літературних угруповань «Молода Муза», «Українська хата», а також Лесі Українки, Х. Алчевської, П. Тичини, які репрезентували зародження й розвиток неоромантизму, символізму, неокласицизму, сецесії тощо, а також поетів наступних десятиліть ХХ ст.

Поетичний твір, за Ю. Лотманом, є «складно побудованим смислом», тому всі дослідницькі практики, що об'єднують аспект художнього дискурсу, передбачають вивчення поетики, конститувних форм поетичного тексту, розгляд структур значення, світоглядних характеристик, їх синтезу з формотворчою парадигмою.

Цепкало Т.О., виходячи з поставленої мети і завдань, дослідила особливості функціонування в системі поетичного твору міфологеми місяця на матеріалі лірики різних етапів ХХ ст., підкреслила типологічні й індивідуальні риси міфомислення митців у контексті модерністичних напрямів на рівні характеристики жанрово-тематичного й стильового діапазону їх поезії, трансформації міфологічних інтертекстів, реміфологізації й авторського міфу.

Ця студія ґрунтується на системному культурно-семантичному принципі аналізу художнього тексту, відповідному до структурно-семіотичної виразності форми й змісту твору та світоглядної означеності художнього мислення поетів ХХ ст. Передумовою системності й багатоаспектності дослідження є також поєднання синхронічного аналізу, спрямованого на виокремлення типологічних рис української поезії ХХ ст. й діахронічного аспекту розгляду процесів історичного розвитку художніх явищ.

Оптика дослідження означеної проблеми поєднує аналіз на різних рівнях: теоретичне обґрунтування міфологізму літературного твору; визначення й розкриття домінантних особливостей функціонування міфологеми місяця в українській поезії I й II половини XX ст.; виявлення поетологічної специфіки творів поетів указанного періоду.

Використовуючи напрацювання філософів, культурологів, теоретиків та істориків літератури, Цепкало Т.О. систематизує й узагальнює концептуальні положення розуміння міфу, міфологеми, архетипу й архетипних образів, явища авторського міфотворення, літературного твору як замкненої органічної цілості й динамічної функціональної структури в системі літератури й культури в цілому й застосовує їх при дослідженні творчості поетів XX ст., поєднуючи різні методологічні стратегії – герменевтичну, міфопоетичну, залучаючи культурно-історичний, порівняльний, семіологічний, власне філологічний методи дослідження.

Дисертація структурована за хронологічним принципом й відображає основні параметри, які дослідниця винесла в основу своєї наукової концепції розуміння літературного твору, художніх напрямків, літературного процесу, внеску окремого письменника в нього.

Вступ до дисертації містить всі необхідні компоненти щодо академічних вимог до цього складника структури.

У першому розділі «Теоретичні проблеми вивчення міфологізму літературного тексту» авторка зосереджується на з'ясуванні теоретичного аспекту проблеми й огляді наукових праць, присвячених міфопоетичному аналізу лірики XX ст. (відповідні підрозділи) і виборі власного підходу до вивчення обраної теми. Узагальнивши думки дослідників, Цепкало Т.О. з'ясовує поняття «міф», «міфологема», «архетип» та ін., що складають поняттєвий апарат міфопоетики, і подає власні дефініції їх. Слушною є висновок дослідниці, що «...міфопоетику літературного тексту утворюють тропейчна система, образні засоби, індивідуально-авторські стильові модифікації та міфологічне світовідчуття» (с. 28), «авторський міф ...

відображає ту картину світу та онтологічні уявлення, що сформувалися у підсвідомості митця на чуттєвому рівні в процесі самопізнання та встановлення зв'язку із природою» (с. 39).

Водночас зауважу, що в цьому розділі варто було б ширше залучити праці вітчизняних учених XIX ст., які започаткували міфологічну школу в літературознавстві (М. Костомаров, О. Потебня, М. Сумцов, І. Срезневський та ін.), що розвивається й модернізується й до сьогодні. При огляді й аналізі здобутків літературознавців щодо рецепції різних міфологічних систем потрібно уточнити й розвинути думку дисертантки, що Оксана Гальчук дослідила не лише вплив античної міфології на світогляд М. Зерова, а й простежила античний текст в українській літературі 20–30 рр. XX ст. (Див. Гальчук Оксана «...Не минає міт!»: Античний текст у поетичному просторі українського модернізму 1920-1939-х років. – Чернівці: Книга-XXI, 2013. – 552 с.). Для чіткішого визначення приналежності письменника до того чи іншого напрямку у пригоді стала б і монографія Ольги Камінчук «Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст.», де виокремлені такі його структурно-семантичні типи, як просвітницький романтизм, неокласицизм, символізм і декаданс, а також поєднання рис різних дискурсивних типів у творчості одного письменника.

У другому розділі дисертантка аналізує місце лунарного образу в поезії творів представників модерністичних напрямків початку XX ст. – Лесі Українки, Христі Алчевської, «хатян» (М. Вороний, О. Олесь, Г. Чупринка), «молодомузівців» (Б. Лепкий, П. Карманський, В. Пачовський та ін.), П. Тичина, 20–40-х років XX ст. (М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Филипович, М. Рильський, О. Бургардт, В. Сосюра, В. Поліщук, М. Йогансен, В. Свідзинський, Б.-І. Антонич), поетів Празької школи (Є. Маланюк, Ю. Дараган, О. Лятуринська, О. Теліга, О. Ольжич).

Дослідниця переконливо доводить зв'язок аналізованих творів письменників із розвитком українського модернізму в різних його проявах, виявлення типологічних і індивідуальних рис авторів у художній

інтерпретації міфологеми місяця в пейзажній, інтимній і громадянській ліриці, зумовлених діалектичним синтезом традицій і новаторських тенденцій, гармонійним поєднанням філософічності мислення із закоріненням у вітчизняну й світову культуру поглядів на універсальність часу й простору, розкриттям екзистенційних параметрів буття, що породжувало смислоперетворювальні процеси в ідіостилях митців.

Цепкало Т.О. ґрунтовно аналізує образно-тематичні й мотивні джерела зразків лірики письменників, апелюючи до спорідненості відтворення в ній міфологеми місяця, інших міфопохідних образів-концептів, часопросторової архетипної топіки, експлікації і/або імплікації біблійних, античних, слов'янських, орієнтальних міфів, фольклорних жанрів.

Означуючи особливості індивідуального міфологізму митців, застосовуючи теоретико-понятійні й інтертекстуальні принципи міфокритики, герменевтичного потрактування імагології художнього твору й рецептивний метод «ретельного читання», дисертантка аналізує міфопоетичні сенси, виявлені в їх індивідуальній картині світу, місце міфів, міфологем, міфем, архетипних образів у структурі їх творів.

Дослідниця визначає у студійованих поезіях риси авторського міфотворення через функціонування в них лунарних образів: віддзеркалення етнокультурної інформації, закодованої в архетипних образах; ототожнення реального й уявлюваного світів; синтез традиційного онтологічного й власного аксіологічного потенціалів образотворення; поєднання духовно-автобіографічного й філософсько-міфологічного інтертекстів тощо.

У третьому розділі («Міфологічна парадигма інтерпретації нічного світила в українській ліриці II половини XX століття») дисертантка розгортає аналіз своєрідності зображення міфологеми місяця в ліриці шістдесятників: Д. Павличка, М. Вінграновського, І. Драча, Б. Олійника, Л. Костенко, В. Стуса, В. Симоненка (I підрозділ), поетів 70-х років – представників Київської школи і Нью-Йоркської групи В. Голобородька, І. Калинця, В. Рубана, В. Кордуна, П. Мовчана, В. Іллі, Л. Талалая, М. Воробйова,

Е. Андіївської (II підрозділ) та вісімдесятих років XX ст. – І. Римаука, О. Забужко, Ю. Андруховича, О. Ірванця, В. Неборака, В. Герасим'юка (III підрозділ).

Проникаючи в поетичний світ кожного з письменників, дисертантка спостерігає спадкоємність ідейну, світоглядну, поетологічну й заторкування нових, питома національних проблем і цінностей для творення вільного світу й людини в тоталітарному суспільстві. Дослідницька увага зосереджена на виявленні смислового навантаження лунарного образу в поезії шістдесятників, що супроводжується екзистенційними мотивами страху, смерті, приреченості, кінечності буття, апокаліптичними візіями й водночас утвердженням віталістичних настроїв, пошуками сенсу життя, його різнобарвності й багатоголосся, засад добра й справедливості, символізацією вічності, взаємодією космічних явищ.

Авторка переконливо підкреслює найважливіші домінанти художньої реалізації міфологеми місяця поетами відповідних десятиліть XX ст. Так, зокрема звучить узагальнення щодо художньої манери шістдесятників, характерною рисою якої «є трансцендентне поєднання горизонтального та вертикального простору, що постає частиною світобудови. Екзистенційні концепти межують із віталістичними мотивами, що подекуди переплітаються між собою. Інтерес до світової культури, архаїчного світобачення, фольклорної спадщини рідного народу також відбиті в традиційних та індивідуальних авторських тлумаченнях нічного світила» (автореферат – с. 10).

Для представників Київської школи та їх оточення в інтерпретації міфологеми місяця, на думку дослідниці, характерні переплетення язичницьких та християнських дискурсів, співвіднесення мікро- і макрокосмічних універсумів, складна метафоризація, сюрреалістичні візії, підтекстова алюзійність, змістова амбівалентність, поетична герметичність тощо.

Студіюючи поезію вісімдесятих років у зазначеному ракурсі, Цепкало Тетяна виокремлює такі особливості їх творчості, як реактуалізація традиційних вірувань та уявлень народу, творення міфо-ритуальних моделей,

хронотопна параметризація, суб'єктивне відчуття часу, ірраціональність та асоціативність мислення, філософічність, використання постмодерністських прийомів. Слушні міркування дисертантки щодо привнесення кожним із досліджуваних письменників своєї «родзинки» в художній реалізації нічного світила, знакових авторських знахідок на різних рівнях літературного поетичного твору.

Усі розділи доповнюють один одного, вибудовується мозаїчна картина поезії ХХ століття, в якій постає художня картина буття українського світу відповідного періоду. Розділи відзначаються входженням дослідниці у художній світ кожного письменника, відтворенням його внеску в реалізацію й семантизацію лунарного образу, вибудовуванням ними свого міфологічного астрального коду, який набирав різноманітних відтінків і смислів залежно від формо- й змістотвірних елементів поетичної парадигми.

У висновках до розділів та до всієї дисертації посутньо підсумований дослідницький досвід авторки у визначенні міфопоетичних складників, специфіки трактування ними важливого космічного образу. Простежується глибоке володіння матеріалом, опанування науково-термінологічним апаратом. Цепкало Т.О. збагатила науковий простір цікавою працею, яка спонукає до дискусії, роздумів, накреслює наступні дослідницькі кроки поглиблення, уважного відчитування, тлумачення, семіотичного декодування багатогранної й різновекторної міфопоетичної образності як у творах означених письменників, так і інших.

Дисертантка послідовно й аргументовано реалізує завдання дисертації, використовуючи усю зазначену палітру методів і підходів до аналізу текстів, застосовуючи наукові надбання літературознавства, гуманітаристики, демонструючи наукову ерудицію. Мені здається, проте, що заявлений психоаналітичний метод належно не зреалізований.

При позитивній оцінці дисертації Цепкало Т.О., крім зазначених окремих побажань, хочу висловити ще деякі критичні зауваги:

- Думається, що вибраний найпростіший варіант композиції дисертації за хронологічним принципом, дослідження набуло б глибшої концептуальності, якби було вибудоване за проблемами, точніше можна було б спостерігати спільне й відмінне у кожного з письменників у художній реалізації міфологеми місяця. Доцільніше було б йти не за окремими творами того чи іншого митця, а за концептуальними принципами відтворення аналізованого лунарного образу. Така побудова не призвела б до багатьох повторів у дисертації.
- Бажано було б ширше залучити модерністський поетичний контекст із інших літератур світу.
- Підбір імен і творів для літературознавчого аналізу подекуди носить суб'єктивний характер, простежується певна не зовсім обґрунтована вибірковість авторів. Виникає запитання, чому випущені поезії багатьох письменників різних десятиліть ХХ ст., не представлені твори періоду 90-х років.
- Варто давати оцінку висловлюванням літературознавців, реципієнтів, а не лише констатувати їх. Часто цитати філософів, літературознавців «зависають», не знаходять логічного продовження в думках і твердженнях дослідниці. Спостерігається недотримання певного принципу (хронологічного чи алфавітного) при перерахуванні прізвищ дослідників (с. 18).
- У дисертації має місце не зовсім точне використання й аргументація ключових дефініцій (наприклад, «високий модернізм» (с 85-86), інсталяція тощо).
- У авторефераті доречно було б назвати найосновніші поезії досліджуваних авторів, в яких інтерпретується міфологема місяця.

Попри певні недоліки та недогляди наукова вартість дисертації у контексті міфопоетичних досліджень зокрема і сучасного літературознавства загалом незаперечна. Матеріали дисертації, її теоретичні положення й

